

İslam bilim tarihine adanmış ömür: Fuat Sezgin

Prof. Dr. Özcan Hıdır, 2 Temmuz 2018

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/islam-bilim-tarihine-adanmis-omur-fuat-sezgin/1192694>

Türkiye'nin en büyük İslam bilim tarihçisi Fuat Sezgin önceki gün 94 yaşında aramızdan ayrıldı. Vefat haberi alınır alınmaz gerek devlet katlarında ve akademimizde gerekse Arap âlemi ve Batı'da hakkında çok şey söylendi; birçok kimse hoca ile olan hatıralarını, tanıklıklarını görsel, yazılı ve sosyal medya aracılığıyla ifade etti.

Şurası muhakkak ki Fuat Sezgin, vefatı üzerine hakkında söylenen imrendirici sözlerden çok daha fazlasını hak eden, Türkiye'nin dünya çapındaki bir bilim "markası" ve değeridir. Hal böyle olmakla birlikte, onun dünyada Türkiye'den daha fazla tanındığını da ifade etmek gerekir.

İlmî yolculuğu ve İslâm bilim tarihine katkısı

Fuat Sezgin'in 1951 yılında Ankara İlahiyat'ta "Dogmatik İlimler" kürsüsünde başlayan asistanlığı, askerlik dönüşü kısa süreli Tefsir bölümü asistanlığı ile devam etmiştir ki onun biyografilerinde bu duruma pek değinilmemesi dikkat çekicidir. Daha sonra 1953'te naklolduğu İstanbul Üniversitesi'nde de asistanlığını sürdürmüştü. Bu dönemde bir süre M. Hamidullah'ın asistanlığını da yapmış. 1960 yılında Türkiye'deki askerî darbenin iktidara getirdiği hükümet tarafından hazırlanan ve 147 akademisyeni üniversitelerden men eden listede kendi adının da bulunması üzerine, "medeniyet kurucu perspektif sahibi bir muhacir" olarak Sezgin, kendisini dünya bilim çevrelerine açacak "ikinci bilimsel aşama" olarak Frankfurt-Goethe Üniversitesi'nde araştırma ve öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. 1965 yılında Câbir bin Hayyân konusunda "habilitasyon-profesörlük" tezi yazarak, Frankfurt Üniversitesi Doğa Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nde bir yıl sonra profesör unvanını almıştır.

Fuat Sezgin arkasında büyük bir ilmî miras bırakmıştır. Onun eserleri arasında en dikkat çeken, kısaca GAS diye bilinen ve ilk cildi 1967 yılında yayımlanmaya başlanan *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Arap-İslâm Bilim Tarihi) adlı eseridir. Bu eser, *Tarihu't-türasi'l-Arabi* adıyla Arapça'ya da tercüme edilmiştir. Bu kitaba, Carl Brockelman'ın benzer kitabına zeyl (tamamlama) düşüncesiyle başlanmış, ancak eserde yer almayan zengin miras keşfedilince müstakil bir kitap düşüncesine evrilmiştir. Tam da bu yıllarda Carl Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Literatur* adlı eserini geliştirmek için kurulan ve farklı ülkelerden seçilen ondan fazla akademisyenden oluşan bir komite, Fuat Sezgin'in eserini takdir edip Brockelmann'ın eserini geliştirme işini Sezgin'e bırakmaya karar vermiş, 1967 yılında kendisini feshetmiştir. Aynı yıl, Fuat Sezgin İstanbul'da bulunan hocası Ritter'in değerlendirmesini almak için birinci cildin bir kopyasını gönderdiğinde, tecrübeli şarkiyatçı "böyle bir çalışmayı daha önce kimsenin yapmadığını ve bundan sonra da yapmasının zor olduğunu" ifade ederek onu kutlamıştır. Büyük değer verdiği Alman ilim disiplinine sahip hocası Ritter'in bu teşviki, Sezgin için halihazırda 18 cilde ulaşan bu muhalled eseri tamamlama yolunda önemli bir motivasyon olmuş, yaklaşık 300 bin yazma eseri yerinde inceleyerek bu eseri oluşturmuştur.

Böylelikle onun en önemli tezi ve ispatı, bu eseriyle, modern/post-modern paradigmanın ürettiği pozitivist anlayışla Türkiye'de de sıkça dillendirilen "Müslümanların bilime katkılarının olmadığı" postülasını yıkmış olmasıdır. Zira ona göre Müslümanlar diğer kültür havzalarından edindikleri bilimsel tecrübeleri, çok daha geliştirmiş, bunlara ilave olarak yeni bilimsel veriler üretmiş ve keşifler yapmışlardır.

Onun bir diğeri tezi de 1956 yılında İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı doçentlik çalışması olan, Buhari'nin kaynakları hakkındaki çalışmadır. Genelde bilinenin aksine bu çalışma hocanın doktora değil, doçentlik çalışmasıdır. Doktorası ise Helmut Ritter'in danışmanlığıyla 1947 yılında başladığı Ebû Ubeyde Ma'mer bin el-Musennâ'nın Mecâz'ü'l-Kur'ân'ındaki filolojik tefsirini konu alan tezidir. Nitekim bu çalışması esnasında Mecâz'ul-Kur'ân'daki bazı yerlerin Buhârî'nin Sahîh'inden iktibas edildiğini fark etmesi, onu Buhârî'nin kendisinden önceki yazılı kaynakları kullanmış olması düşüncesine götürmüştür. Böylece tezini ispat sadedinde, Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar adlı çalışma ortaya çıkmıştır. Nitekim Fuat Sezgin'in bilim tarihindeki başarılarla dolu kariyerinin yanı sıra, genelde İslâm bilim tarihi, özelde de hadis ilmine dair bu tespiti de ona alan açan önemli tespitlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla kitap hiçbir dile çevrilmemesine rağmen, Batı'da ve Doğu'da en çok atıf yapılan Türkçe çalışmalardan biri olmuştur.

Fuat Sezgin'in ilmî/entelektüel şahsiyeti

Onun en önemli özelliği, modern-post modern bilim paradigması içindeki Müslümanların "bilim üretmedikleri/üretmeyecekleri" yaftasını, tarihi kayıtlar, somut örnekler üzerinden kıran ve üstelik bunu 40 yıl görev yaptığı Frankfurt Goethe Enstitüsü vasıtasıyla bütün dünyaya ilan eden örnek bir bilim insanı olmasıdır. "Karanlık çağ" olarak adlandırılan dönemin

aslında Müslümanlar açısından “aydınlık çağ” olduğunu, ortaya koyduğu bilimsel keşiflerle somutlaştıran ve böylece İslam’ın ve Anadolu’nun medeniyet perspektifini dünyaya yansıtan az sayıdaki İslam bilimcilerimizden biridir.

Aslında o dünyada da nesilleri tükenmekte olan çok dilli bir filolog-lenguisttir. Matematik, coğrafya, tarih, bilim tarihi gibi ilimlerle İslami ilimleri mezcetmiş, “multi-disipliner” bir âlimdir. Gösterişli panel, sempozyum ve toplantılardan, şan-şöhret gibi emellerden uzak, (kendi ifadesiyle) çantasında getirdiği küçük bir peynir-ekmeği 40 yıl süreyle öğle yemeği olarak yemiş ve dolayısıyla dünya nimetlerinden feragat ederek kendisini ilme adanmış gerçek bir “zahit”tir. Vaktini hemen hiç zayi etmeyip tam bir vakit disipliniyle bereketli çalışmalarına imza atmış bir “ibnü’l-vakt”, metodik düşüncüyü öncelemiş bir bilim adamıdır. 1960 darbesi sonrası zorunlu olarak Batı’da/Almanya’da yaşamış, ancak “Batılı” olmamış, kimliğinden, kişiliğinden taviz vermemiş, devşirilememiş, bu özellikleriyle de Batı’da bilim tarihi gibi pozitivizmin alabildiğine öne çıktığı bir sahada İslam bilim tarihi konusunda çığır açabilmiş bir “oksidentalist” ve her daim “ayrılmak zorunda bırakıldığı” ülkesine katkıyı öncelemiş milli duruşlu bir vatanperverdir. Müslümanların geri kalmışlığını içine sindirememiş, dolayısıyla mesaisini Müslümanlara bilimsel başarılarla dolu mazisini, medeniyetini yeniden inşa etme azmi, kararlılığı aşlamaya, “kökü mazide olan atı” perspektifini çalışmalarıyla hayata geçirmeye adanmış bir “öncü-ufuk insanı”dır. Ama aynı zamanda (propagandasını yapmasa da) haksızlığın karşısında duran, mazlumların yanında yer alan, onların dertleriyle hemdert olan, duyarlı, şuurlu bir “dava adamı”dır. Nitekim Almanya’da kendisine tevdi edilen “yazarlar ödülü”nü, Filistin karşıtı tutumlarıyla öne çıkan Yahudi cemaatinin başkanının da ödüle ortak gösterilmesinden dolayı reddetmesi bunu gösterir.

Bütün bu yönleriyle Fuat Sezgin, arzulanan, aslında olması gereken, küllenmiş/tozlanmış medeniyet değerlerimizin küllerini temizleyip onları gösterirken, duruşu ve yumuşak (ama kararlı) üslûbuyla kendi evlatlarına özgüven aşılıp “sen de başarabilirsin” diyen “yeni Türkiye perspektifi”nin bir prototipi olsa gerektir.

Başarısının ardındaki saikler

Fuat Sezgin’in başarısının en önemli sırlarından biri, iyi bir aklî melekeye-zekâyaya sahip olmasının yanı sıra ilim yolunda engelleri aşmadaki cehdi/gayretidir. Bilimi “bilinmek” niyetiyle değil, “bilmek, hayatında uygulamak/amel etmek ve kompleksiz olarak öğretmek” için öğrenmesidir. Hazreti Ali’nin “bilgi-ilim nedir?” sorusuna verdiği cevaptaki “Bilgi-ilim, nereden (hoca-kurum-asıl kaynak), nerede (mekân-çevre-ortam) ve nereye (gaye-hedef-şahsiyet-ontolojik bağ) bilgisinin bir araya getirilmesidir” cevabında olduğu gibi, Fuat Sezgin de ilmi yolculuğunda bu sorulara cevap aramıştır. Burada belki onun için “nasıl” sorusunu da ilave edebiliriz ki bu, bilim-ilim için gerekli olan “acaba” sorusunu beraberinde getirir. Batı’daki şüphecilik (septisizm) tuzağına düşmeden, ilmi kariyerinin her basamağında bu acaba sorusunu sormuştur. Goethe Üniversitesi’ndeki bilimsel ortamın da bu konuda ona yardımcı olduğu

söyleyebiliriz. Bütün bunlar uzun bir vakti, sabrı ve istikrarı gerektirdiği gibi, hemen bütün karizmatik âlim-bilim adamı-düşünürde olduğu gibi, hayatını adadığı merkezî bir konuya “mesele”ye sahip olmayı da gerektirir. Sezgin’de bu, en önemli hocası Ritter’in kendisine aşılacağı “bilimlerin temeli, İslâm bilimleridir” tezinin etrafında döner. Bu zor ve meşakkatli yolculuğun da (kendi ifadesiyle) ancak “dünya zevklerinden feragat ederek sabr-ı cemîl” ile ilme adanışla olacağı açıktır.

Onun başarısının sırlarından bir diğeri de kariyerinin başında Helmut Ritter ve M. Hamidullah gibi hocalarla tanışıklığıdır. Eskilerin deyişiyle, bu bize klasik kitaplarda “sohbet-i üstâz” diye nitelenen ve ilmin aslında sadece kitaplardan alınan ve sözlü olarak aktarılan bilgiyi değil, belki de daha önemlisi, hal-tarz/tutumlar, müşahede, müşâfeheyi de içine aldığını gösterir. Eskilerin “rîhle” diye tavsif ettikleri ve çığır aşmış her bir bilim insanının hayatında gördüğümüz ilmi seyahatler ve bu esnadaki ilmi temaslar da bu meyanda öne çıkar. Fuat Sezgin’in ilmi yolculuğunun Almanya bölümünde de bu seyahatleri görüyoruz. Nitekim Alman Kültür Bakanlığı’nın hocaya bu seyahatleri için imkân sunduğundan bahsedilir. Yine özellikle GAS adlı eseriyle Faysal Ödülü’nü kazanmasından sonra, Kuveyt başta olmak üzere bazı Arap ülkelerinin desteğiyle kurulan vakfının ve enstitüsünün (Arap-İslam Bilimlerinin Tarihi Enstitüsü) maddi imkânları da artmış, bu durum çalışmalarında ivmeye yol açmıştır.

Fuat Sezgin’in bir diğeri başarı sırrı da daha küçük yaşlarda babası Doğubeyazıt eski müftüsü Mirza Mehmet Efendi’den kazandığı gramer-filoloji bilgisi ve yine hocası Ritter’in kazandırdığı dil öğrenme aşkıdır. Nitekim kendisi (bir kısmı okuyup anlama düzeyinde) çok sayıda dili biliyordu. Bu olgu, meşhur oryantalistler başta olmak üzere dünyada çığır açmış hemen her bir sosyal bilimci, âlim ve bilim insanının hayatında gördüğümüz, ancak Türkiye akademiasında genelde eksikliğini duyduğumuz bir olgudur. Hatta oryantalistler, Kur’an ve hadisler başta olmak üzere İslam kaynaklarına dair önemli teorilerini genelde “filolojik tahliller” üzerinden geliştirmişlerdir.

Bu meyanda ayrıca, “ilm-i siyaset” sahibi olmakla beraber günlük politikadan, polemik ve demogojiden uzak, mütevazı bilim adamı kişiliği de Fuat Sezgin’in başarısındaki önemli etkenlerden biri olsa gerektir.

“Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi yılı”

Fuat Sezgin’in ardından, onu övücü sözlerle anlatmanın ötesine geçecek adımlara ihtiyaç duyulduğunu, bu meyanda da “yeni Fuat Sezginler” yetiştirme adımlarını atıp bu yönde tohumlar ekmenin önemini vurgulamak gerekir. Nitekim Sayın Cumhurbaşkanımızın “2019’u ‘Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi yılı’ ilan edeceğiz” açıklaması, bu açıdan büyük bir umut ışığı, motivasyon vesilesi olacaktır.

Bu vesileyle önce Fuat Sezgin adına kurulmuş olan vakıf ve Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi bünyesinde yer alan ilgili bölüm öncülüğünde uluslararası bir sempozyumla, “Fuat Sezgin

İslam bilim tarihi ödülleri” gibi faaliyetlerle işe başlanması anlamlı olacaktır. Uygun bir üniversiteye de isminin verilmesi kadirşinaslık olacaktır. Yine müzesi ve Türkçeye çevrilen beş ciltlik İslam Bilim Tarihi kitabı özellikle genç neslimize iyi tanıtılmalıdır. Belki de bütün bunlardan önce, hocanın iyi bir entelektüel biyografisinin yazılması gereklidir. Vefatı sonrasında hakkında medyada yer alan bazı çelişkili bilgiler ve bilgi boşlukları bu ihtiyacı gösteriyor.

Özellikle 2019’da onunla alakalı bu ve benzeri nitelikli çalışmalar sayesinde “âlimin ölümü âlemin ölümüne” değil, ihyasına/dirilişine vesile olabilecektir.

El konulan kitapların serencamı

Türkiye’de belki de birçok kimse Fuat Sezgin’i geçtiğimiz aylarda, Frankfurt’ta başkanı olduğu enstitünün bazı çalışanlarının “enstitünün kitaplarını kaçırdığı” iddiasıyla üniversiteye şikâyetle bulunması üzerine Frankfurt havalimanında 14 bin civarında kitabına “Kültürel Eserleri Koruma Kanunu’na karşı geldiği” ve “kitapları zimmete geçirdiği” ithamıyla el konulmasının akabindeki dava ve tartışmalar sebebiyle tanımıştır. Sayın cumhurbaşkanımızın ve kültür bakanımız Numan Kurtulmuş’un ciddi gayretleriyle, sayıları toplamda 40 bini bulan şahsi kitaplarının büyük kısmı Türkiye’ye zaten getirilmiş, Gülhane’deki müzeye yerleştirilmiştir.

1981 yılından bu yana vakıf-enstitü adına alınan kitapların şahsi parasıyla alındığını, kitapların faturalarını bir bir göstermek suretiyle ispatlamasına rağmen, tamamen siyasi gerekçelerle kitapların hâlâ iade edilmemesi bir yana, gerek medyanın gerekse bazı Alman yetkililerin hoca-caya çirkin iftiralar atmasının, ömrünün son deminde onu çok üzdüğü açıktır. Bununla beraber, hoca bu meselenin polemik konusu yapılmasını istememiş, medyada haberleştirilmesi tekliflerine pek sıcak bakmamış ve olayın sessizce çözülmesini isteyen bir tutum takınmıştı. Bu davanın politik olduğu, soruşturma metninin başında yer aldığı belirtilen, Fuat Sezgin’in Recep Tayyip Erdoğan’ın yakın arkadaşı olduğu yönündeki hukukla ve davayla ilgisi olmayan ifadeden anlaşılıyor. Nitekim ilgili savcının tahkiki neticesinde soruşturma kapatılmış, ancak kitaplar iade edilmemişti. Bu sefer de yerel hükümetin enstitüye atadığı kayyum Fuat hocanın başkanlığını iptal etmiş, kendisine enstitüye giriş yasağı koymuş, savcılığın kararını da hiçe sayarak kitapların enstitüye ait olduğuna karar vermişti. Bütün bu olup bitenler karşısında Goethe Üniversitesi yetkililerinin derin bir sessizliğe bürünmüş olması ise ayrı bir garabetir.

Bilim tarihine dair eserlerini Almanca kaleme almış ve böylece İslâm bilim tarihi konusunda Almanya’nın “referans ülke” haline gelmesinde önemli hizmetleri olmuş, üstelik uzun süren vakıf başkanlığı döneminde emekli maaşı haricinde ücret almamış, vakfın tek kuruşuna bile tenezzül etmemiş dünya çapında bir bilim adamına yapılan bu muamele, Batı’nın fikir hürriyeti, bilimsel özgürlük, insan hakları gibi konularda Müslümanlar ve İslâmî kurumlar söz konusu olunca ne ölçüde çifte standartlı/İslamofobik olabileceğini göstermesi bakımından ibretliklidir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin dünya çapında bir değeri olan Fuat Sezgin'in vefatı sonrasında bu konunun öncelikle çözümlenmesi, onun aziz hatırası adına önem arz ediyor. Son aylarda iyileşme eğiliminde olan ve 24 Haziran sonrasında çok daha iyileşme emareleri gösteren Almanya-Türkiye ilişkilerinin, bu bağlamda da sonuç alıcı etkisinin olacağını umuyor ve diliyoruz.

[Prof. Dr. Özcan Hıdır İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Rotterdam İslam Üniversitesi öğretim üyesidir]